

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА

НАПИСАВ:
М. СЪРЬЙ.

КНИЖКИ „РУСИНА“ Ч. 16.

НАКЛАДОМ
ЧТОДЕННОЪ ГАЗЕТЫ „РУСИНЪ“
В УЖГОРОДЪ, 1923.

КНИЖКИ „РУСИНА“. — ЧИС. 16.
(Редигуе Др. Франциск Тихій.)

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА.

НАПИСАВ:
М. СЪРЬЙ.

Ужгород 1923

Накладом штоденноѣ газеты „Русинъ“ в Ужгородѣ.

Державна печатня в Ужгороді. 1923-2197.

I.

Національна и соціальна идея.

По свѣтовѣй войнѣ, коли по-неволенѣ народи почали скидувати свое довголѣтне ярмо и будувати свою державнѣсть, як Чехи, Поляки, Югославяне, Украинцѣ, Бѣлорусины, Литовцѣ, Финляндцѣ, Грузины и иншѣ и много з них, як Чехи, Поляки, Югославяне, Литовцѣ, Финляндцѣ здобули вже свою повну національну и державну независимѣсть, то иншѣ народы суть в дальшѣй борбѣ о свою повну свободу. Мы видимо, що національна борба Ирландцѣв, Флямандцѣв, Армейцѣв, Грузинѣв, Украинцѣв, Бѣлорусинѣв и ин. е дуже заострена и національнѣй проблем жде свого остаточного вирѣшеня.

Окрѣм національнѣй идеѣ свѣтова вѣйна выдвигнула ще и соціальну. В имя першоѣ національнѣй

идеї иде и поступає національний сепаратизм, одокремлене, розрѣжнюване народѣв в напрямѣ индивидуального освободженя и твореня своеѣ народноѣ, національноѣ культуры, а в имя другоѣ соціальноѣ идеї поступає зближеня, злука, соціалізація матеряльного добра, выдвигненя межинародного чувства и межинародноѣ, интернаціональноѣ культуры. Сесѣ двѣ идеї зайшли, як видимо тепер в Европѣ, и до двох протилежных крайностей, бо з одного боку національна идея вытворила фашизм, а з другою соці. идея вытворила рух большевизму.

Сесѣ двѣ идеї выступають в кождѣм народѣ в рѣжных степенях, дуже часто поставленѣ ворожо проти себе, але також и тѣсно злученѣ зо собою. Тут треба зазначити, що щасливѣ тѣ народы, котрѣ од французкоѣ революціѣ до сегоднѣшного дня перейшли вже етапи національного розвитку и тепер по свѣтовѣй вѣйнѣ приступили спокѣйно до со-

ціального проблему. Але в гършом положеню є тѣ народы, котрѣ починають щойно розвиватися и пробужуватися національно, а рѣвночасно мусять ити за духом часу и вырѣшувати соціальнѣ проблеми.

Повстає отже питанє, чи соціальнѣ идеѣ справедливости, рѣвности братерства суперечать из національними ?

II.

Проблем національноѣ и интернаціональноѣ культури.

Як сильно станули проти себе в найновѣйшом часѣ соціальна и національна идея, доказує сучасна борба в литературѣ (розпочата у Франціи mezi двома письменниками Роляном и Барбіссом), чи литература має бути народною, національною, чи класовою, интернаціональною.

Хотячи отже говорити про культуру взагалѣ, мы запитаетося так:

чи загальна, вселюдська культура є чимсь противним, суперечним із народною, національною культурою? А коли скажемо, що ні, то тогдѣ мусимо себе запитати, од чого зачинати працю в широкій області культури, щоби не блукати в просторах, а найти твердѣ певнѣ основи.

Сесѣ питаня в сучасну хвилю є дуже важнѣ, бо з одного боку йде в Европѣ рух интернаціональний, котрый все, що національне одкидує, або заперечує зовсѣм, а з другого боку національна свѣдомість у деяких народѣв починає щойно пробуджуватися, через те йде сильна національна праця, щоби себе охоронити од вынародовленя. Питаня отже народноѣ, національноѣ культури суть актуальнѣ. Мы видимо, що приклонники т. зв. пролетарськоѣ культури в имени межинародноѣ вселюдскости одкидують все, що національне, все що належить до даного народа, як цѣлости, а на носителѣв культури вказують на одну

класу громадянства то є: пролетарску класу. Они выяснюючи весь поступ из матеріалістичного свѣтогляду, зовсѣм зрозумѣло кладуть вагу на вселюдскѣ идеѣ и вселюдске щастя, а не звертають уваги на національну душу.

Се питаня межинародноѣ (интернаціональноѣ) а національноѣ культури, як вже сказано, є дуже важным, головно у сего народа, котрый щойно пробудився до національноѣ свѣдомости и починає творити культурнѣ цѣнности, як примѣром тут у нас серед руського народа.

Заки перейдемо до розрѣшеня сего питаня, мы мусимо перше выяснити собѣ по перше, що є нація и що є поступ и культура и на яких основах она розвиваєся. А тогдѣ мы зрозуміємо, що народ розвиваючи свою народну, національну культуру, поступає тым самим и до вселюдскоѣ культури; иншоѣ дороги нема.

III.

Що таке нація.

Всѣ сучаснѣ теоріѣ про націю можна подѣлити на два головнѣ табори, на два головнѣ погляды. Першій погляд можна назвати логичним, а другій психологичним. Розумѣня націѣ пѣсля першого погляду полягає на спѣзнаню и вичисленю рѣжних признак и прикмет, якѣ належать до певноѣ групи людей и якѣ вяжуть их в одну цѣлѣсть — себто націю. Сими найголовнѣйшими признаками кождоѣ націѣ суть: 1. будова и вигляд тѣла, 2. мова, релігія, литература — взагалѣ культура, 3. исторична доля, 4. територія и иншѣ меньше важнѣ. Певный гурт людей, яких вяжуть всѣ тѣ признаки, называєся народ, або нація — так каже та теорія вичислююча або атомистична. Але в найновѣйшѣм часѣ стверджено, що и найбѣльша сума вичисленых признак

зовнѣшних, ще не выстарчае, щобы дати ясний образ и зрозумѣня націѣ.

1. Будова и вигляд тѣла, — се э антропологичнѣ и расовѣ прикметы, не суть анѣ в однѣм народѣ так чистѣ и яснѣ, щобы можна було спѣзнати даний народ, як окрему одрубну расу. Сучаснѣ Россіяне є змѣшанѣ из многими неславянскими племенами. Французы се мѣшанина Римлян, Галѣйцѣв и Бритѣв, а в Американцях можна найти кров из всѣх майже рас. Подѣбно можна сказати и до инших народѣв. Теорія про націю, як окрему физичну расу, тепер упала.

2. Культура уважаєся доси и безперечно нею є як найважнѣйша прикмета и головний елемент кождѣ націѣ. Понятя культуры є однак дуже широке. Тут належить мова, литература, релігія, музика, обичаѣ, и т. и. Та найважнѣйшою рѣчею в націѣ є народна мова (язык), и довшій час, ще и тепер деякі люде пояснюють собѣ націю лише на ос-

новѣ мовы. Сей погляд є хибный. Мы маємо примѣром Ирляндцѣв и Англѣйцѣв, що говорять однаковою англѣйскою мовою, а все-ж таки они є одрубными народами и проти себе ворожо настроенѣ. Флямандцѣ и Голяндцѣ говорять рѣвнож однаковою мовою а почувають себе окремими націями. То саме можна сказати и що до религії, чи вѣроисповѣдань. В однѣм и тѣм самѣм народѣ може бути скѣлька вѣроисповѣдань, або и религій, а народ все лишить ся одним, нероздѣльным.

3. Исторична доля, се є однакова исторія, не становить ще також націѣ, бо великѣ народы розбитѣ на широкѣй територіѣ, як примѣром наш руській народ, хотяй не мав спѣльноѣ однаковоѣ историчноѣ долѣ, все-ж почуваєся на широких областях тут, Галичини и Украины одним народом.

4. Територія має так само лише релятивне значѣня для націѣ. Справдѣ територія одбиваєся дуже на психо-

логії нації, єї характерї, викликує велику любов до своєї рідної землі, побуджує отже національне чувство, дає дальше спромогу здійснити своєї найбільшій ідеал т. є — побудувати свою власну державу, але-ж годї знова заперечити жидівську націю, котра не має територію. А дальше чи-ж люде-емігранты, що виходять на чужу територію, не почувуються вже членами своєї нації?

Всї отже вычисленї прикметы, як найголовнїйшї об'єктивнї признаки нації, хотяї безперечно мають велике значїня в національній сполуцї и в твореню націй, але анї поодинокі, анї всї разом на основї логичної синтезы, они ще не выстарчають до того розумїня, що мы называемо нацією. Крім тых об'єктивных признак треба отже шукати ще інших, а то психологичных.

На питаня, що и таке нація, всї одповїди за посередництвом зовнїшних признак не є вдоволяючї. Вся-

кѣ языковѣ, расовѣ, територіальнѣ и т. п. поясненія в науковомъ свѣтѣ е тепер одкиненѣ. Тому зовсѣмъ зрозумѣло приступили ученѣ до аналізу души народа и тут найшли то найголовнѣйше, що становить истоту націѣ. Вже правник С. Манцинѣ в роцѣ 1851. пѣдносив як найважнѣйше для истоты націѣ его субективно-моральный чинник, то е національну свѣдомѣсть — се е чувство, яке говорить о приналежности единиць. Коли серед якогось гурту людей нема того внутрѣшного чувства, яке лучить всѣх в одноцѣльне громадянство, нема и націѣ. Головнымъ принципомъ націѣ е отже внутрѣшна самосвѣдомѣсть спѣльного житя. Значить, при означеню націѣ треба бы точно означити ту внутрѣшну звязь. Коли примѣромъ единиця знае и внутрѣшно переконана, до якогось гурту людей она належить, то в неѣ збуджуея сейчас и бажаня, воля з тим гуртомъ людей спѣльно жити, а не з якимъ иншимъ. А коли всѣ единиць

мають то само бажаня, ту саму волю, можна тогдѣ говорити и про загальну збѣрну волю, яка супротив другоѣ збѣрноѣ волѣ одрѣжнаеся и не йде разом з нею в парѣ. Тому мы часто называемо народ суспѣльною одиницею. Сю внутрѣшну звязь звыкли мы называти національною свѣдомостею.

Ческій философ Ф. Крейчѣ (Právo existence malého národa) каже: „Сеѣ свѣдомости не можна вирвати з душѣ одиниць нѣяким насильством, Отже доке е національно свѣдомѣ одиниць, так довго истнуе народ и так довго не можна его знищити“. Але е народы, в котрых національна свѣдомѣсть е пририта, придушена, а все-ж таки одчувають они національну, внутрѣшну сполуку. Значить и сама національна свѣдомѣсть. (беручи „свѣдомѣсть“ в дословнѣм значѣннѣ), не дае повного ясного образу истоты нацѣ, лише означуе той психѣчний чинник, якій е найважнѣйшим в національнѣм организмѣ.

Всѣ ученѣ, почавши од пол. ХІХ. в., котрѣ дослѣджували теорію націѣ, приходили все до висновку, що нація є вислѣдом психологіѣ. А при дальшом погубленю прийшли до переконаня, що пѣд сею психичною звязеює, пѣд сею внутрѣшного само-свѣдомостію тебе розумѣти - волю.

Сего поясненя націѣ держаться теперѣшнѣ всѣ соціологи. Найбѣльшій український знаток національного питаня И. Бочковскій („Національна справа“) каже, що нація „є так сказати внутрѣшним проявом волѣ до власноѣ одрубности, до утриманя индивидуальноѣ своєродности, до повного самостѣйного житя. — Сей психо-субективный характер націѣ плястично зясовує вѣдоме вже нам италѣйске самостѣйницке гасло „Italia farà da se!“ (Италія для Италійцѣв), означаюче національне зединеня и утвореня національноѣ держави власною волею и силою; а ще выразнѣйше высловлює сею истоту Шилеровскій над-

пис на берлїнском парламентѣ сполученоѣ Нѣмеччины: „Мы хочемо бути зєдиненым народом братѣв!“

Коли дивимося на націю из психологичного становища, то є як зєдинену волю одного суспѣльства, тогды представляєся нація, неначе одна людина в бѣльшѣм колективнѣм (громаднѣм) видѣ. Се так бы сказати колективна индивидуальнѣсть, яка лучить в собѣ миліони одиниць и их внутрѣшне житя одбиває в собѣ, мов в зеркалѣ. Через се де-якѣ философы, як примѣром Вунд займаються не лише психологією одиниць, але и психологією народѣв.

Ученый Р. Челлен (Kjéllén), котрого в найновѣйшѣм часѣ можна уважати, як найповажнѣйшого дослідника національноѣ справи — называє націю „біологичным организмом“. Украинский социолог В. Старосольскій („Теорія націѣ“) в означеню націѣ пѣдчеркує єѣ, як „организм“ до протилежного по-

нятя „механізму“. Се слово „організм“ треба брати у первіснѣмъ значѣннѣ, то є як природну єднѣсть и з єѣ внутрѣшною силою, яка творить сю єднѣсть и удержує єѣ. Противно в суспѣльных єдностяхъ механѣчныхъ, члєны не є злучєнѣ внутрѣшною силою, себто органѣчно, але чисто зовнѣшно, значить механѣчно и можуть довѣльно розойтисѣ. В. Старосольскій бере за основу національноѣ звязыволю. Он розрожняє стихійну волю и свѣдому волю.

1. Стихійна воля, се є безпосередный инстинктовный одрух без означеноѣ цѣлы и без роздуманя (арациональна).

2. Свѣдома воля, се вже свѣдомый напрям думки, котра наслѣдком довшоѣ працѣ означає и выбирає собѣ дороги для зреалѣзованя своихъ, яким будь способом поставлєныхъ цѣлей.

И так свѣдома воля є у суспѣльных єдностяхъ, як примѣром у вся-

ких союзах, товариствах, суспільних клясах, де члени є злучені задля якогось інтересу и можуть, коли хочуть, розійтися. Такі сусп. єдності можна назвати — спільками.

Стихійна воля є у суспільних єдностях, як родина, рід племя — и их можна назвати спільнотами. Тут члени є злучені внутрішнім несвідомим інстинктом, не задля якогось інтересу, а лише задля власного з'єдинення. Стихійна воля лучить також и народи. Автор означає тому націю так: „Нація се спільнота, себто суспільство, основою, якого є араціональна стихійна воля. В протиставленю до спільнот, які основуються на фізичних основах кровного звязку, як родина, рід, племя — она (нація) основується на інстинктах другого степеня, типом, яких є идея.“ („Теорія націй“, стр. 89.)

Истота націй лежить отже у єї психічнôm житю. Звязь поодиноких єї членів є тільки в душах.

Національна культура.

2

Нѣхто не питається, чому всѣ они приналежать до себе. Кождый лиш одчуває, що он злученый из своєю громадою нерозривными душевными нитками. Нѣякѣ матеріяльнѣ интереси не лучать их, бо всѣ они злученѣ душами. Націонализм се чисте глибоке чувство, се сентимент душѣ миліоновъ одиниць.

Найбольшою силою національноѣ сполуки кождого народа — е стремлѣня до политичноѣ самостойности, а дальше до зовнѣшноѣ явноѣ организаціѣ т. е. до выбудованя своѣѣ власноѣ держави.

Самостойноѣсть народа, котра залежить отже од его власноѣ душѣ, не може нѣхто из ученых, або политикѣвъ означити, лише сам народ. И так примѣром, коли украинскій народ в своій минувшій и сучасноій исторіѣ выявив волю до самостойного житя, то вже тут не стримають сеѣ живоѣ струѣ нѣякѣ мертвѣ тезы.

IV.

Національне пробудження.

Нація, як и весь національний рух є вытвором часѡв новѣйших. Націй в сучаснѡм розумѣню — в старовинѣ не було. Вправдѣ вже в найстарших часах маємо великѣ и сильнѣ народы, як Жиди, Египтяне, Финикѣйцѣ, Греки и т. д., але они своєю національною психологією не подѡбнѣ до теперѣшних. Их з'єдиненя було по бѡльшой части племѣнне и зависиме од географичных обставин. Душевна их сполука не була сильна. Они були скорше народами, але не націями.

Практика нинѣшноѣ мовы оба тѣ слова — „народ“ и „нація“ — розрѡжняє. Слово „нація“ уживаєся звичайно в значѣню активнѡм, себ-то народ, котрый ясно выявляє волю до своєѣ самостѡйности. Слово „народ“ означає бѡльше пасивнѡсть — значить той народ, якому єго душа, єго воля є приспана, ин-

шими словами, без національної свѣдомости.

Слова „нація“ почали уживати од французскої революції, коли Французы не хотѣли вже уживати слова „peuple“ (народ), а „nation“ (нація) и од початку XIX. вѣку майже всѣ народи почали уживати се чуже слово „нація“, неначе бы хотѣли тим поневоленѣ народы зазначити свою боротьбу за народнѣ права, за свою державнѣсть, а державнѣ народы свое могутне значѣня.

Національний рух почався можна сказати од XVIII. столѣтя. Тодѣ повстало у всѣх народѣв так зване „народне одродження“, коли всѣ учени кожного народа почали збирати народнѣ пѣснѣ, почали студіювати народну мову, народнѣ казки, звичаї и т. п. одним словом почали студіювати народну душу. Всѣ поневоленѣ народы, а в першій мѣрѣ славянскѣ, як Серби, Болгари, Чехи, Поляки, Украинцѣ,

Бѣлорусини — повстали проти своїх гнобителѣй, чи то до оружноѣ чи политичноѣ борьбы и выдвигнули своѣ національнѣ гасла. Сей процес національного пробудженя, національного житя тревае ще и до нынѣ. А коли по свѣтовѣй войнѣ впали гасла „національного самоозначеня“, національний рух став найживѣйшій.

В національнѣм русѣ поневоленых народѣв можна розрѣжнити, як добре зазначуе И. Бочковскій („Національна справа“) три періоды розвитку:

1. Час національного пробудженя. Сей період визначаея наибѣльшею боротьбою языковою. Значить в пробудженѣм народѣ повстае сильнѣй зворот до народноѣ мовы, а старше консервативне поколѣня противитья тому. В Европѣ нема нѣ одного случаю, де бы народный напрям не побѣдив.

Сей першій період національного пробудженя мае взагалѣ харак-

тер чисто культурний: науковѣ товариства, школы, преса, граматики, бібліотеки, музеѣ, театр, словом — вся культура стає осередком працѣ и тут звертаєся найбольшу увагу над студіями народноѣ мовы, щобы виробити еѣ до мовы литературноѣ.

2. Другій період — се час господарского самоутвердження ново пробудженого народа. Проводним гаслом по большой часті буває вѣдомый ческій клич: „своѣ до свого!“ Народ хоче стати на сильнѣ ноги пѣд зглядом економично-господарским.

3. Третій період є политичный, коли вызвольнѣ народы викидають гасла самостойницькѣ т. є. домагаються свого власного, необмеженого державного политичного життя.

Мы видимо дуже ясно, що руській народ на Подкарп. Руси находится теперь в першѣм періодѣ свого національного життя. Культурна праця стає отже осередком его

стремлѣнь. Тому и яснє розумѣня національноѣ культуры — стає в тѣм часѣ найважнѣйшим питанєм.

V.

Що таке культура?

На житя, на природу, взагалѣ на цѣлый свѣт дивиться чоловѣк всяким способом. И так примѣром хлѣбороб оглядаючи якусь рѣчку, думає насамперед, чи там нема рыб и в який спосѣб он мѣгбы собѣ их наловити. Дальше впаде єму думка, чи не булобы добре поставити млын, або десь близько засадити капусту, або взагалѣ заложити огород и т. п. Цѣль такого погляду є, выдобути для себе из замѣченого предмета якийсь хосен. Кажемо тогды: той чоловѣк дивиться на свѣт практично. Коли-ж на ту саму рѣчку спогляне якийсь ученый, як примѣром географ, то он сейчас застановляєся, вѣдки та рѣчка выпливає, куда она тече, як называ-

еся, яке е тем камѣня, яке русло и т. д. Словом, он хоче познавати. Цѣль е отже — правдиве спѣзнаня рѣчей. И мы кажемо, що он дивиться на свѣт теоритично. А коли-ж на ту саму рѣчку погляне поет чи маляр, он одбирае лише зовнѣшне вражѣня и з подиву каже: „Ах, яка гарна! Яке чудне положеня! Яка прекрасна долинка!“ и т. д. А усвѣдомляючи собѣ то цѣле вражѣня рѣчки — надае ему певну вартѣсть, а тим самим и вартѣсть сеѣ рѣчки, як ему наказуе его душа. Такой погляд називаемо — естетичный.

Е в житю и в природѣ рѣчи и явища, на якѣ чоловѣк мусить глядѣти ровнчасно практично, теоритично и естетично, а се е рѣчи и явища, котрѣ не е творами природы, але творами людских рук, людского духа. И так коли я побачу старый замок на горѣ, я е принушений себе запитати, з якого то часу, хто там жив, яка е бу-

дова и тогдѣ порѳвную сейчас ми-
нувшѳсть из сучасностію, надаю
тому замкови певну вартѳсть, яку
он мав в своим часѣ, а потом пов-
стае в мене понятя „культуры“ то-
го часу. Я можу дивитися також и
на сучаснѣ рѣчи в такій сам спо-
сѳб. Оглядаючи примѣром в якѳмсь
краю величавѣ будови, машины, ре-
гуляціѣ рѣк, огороды и т. п. —
пѳзнаю их вперве, а потом оцѣнюю
их вартѳсть и дивлячися дальше и
на их практичну сторону, родиться
тогдѣ в мене понятя „культуры“
того краю.

Сесе понятя впливає отже из
певного погляду. Перш всего треба
тут подчеркнути, щѳ чоловѣк мае
вроджене бажаня себе удосконалю-
вати, а також и всѣ зовнѣшнѣ рѣ-
чи, щѳ его окружають. В чоловѣцѣ
е вроджене стремлѣня до „щастя“,
его воля стремить до всего луч-
шого в собѣ, а також на зовнѣ.
Тому он мае все певнѣ идеали, чи
идеѣ досконалости, в имени котрых

он оцѣнює вартôсть житя и свѣта. И коли он дивиться на всѣлякѣ творы людского духа, то ще их самих не може назвати — культурою, але насамперед мусить их поставити пôд погляд свого всеудосконалюючого духа, пôд свѣтло свого идеалу, чи идеѣ совершенства. Змѣст понятя культуры не лежить в людских творах, але в сесѣм невсипущôм стремлѣню чоловіка, и то вродженôм стремлѣню до далекого идеалу. Значить — першим джерелом культуры є воля чоловіка до лучшего житя. А як нема границь в стремлѣню чоловічôм волѣ до щораз то доскональшого, так и нема послѣдних границь в розвитку культуры. Совершенно досконалоѣ культуры не було и не буде, бо воля чоловіка у своих бажанях є неугасима. Чоловік, обдареный интелектом (розумом) у своим первѣснôм початку за бажав лучшего житя и его буде вѣчно бажати, хоч до свого идеалу нѣколи

не дойде. Та перед ним все яснѣе и яснѣти буде та вѣчна идея досконалости (себ-то идея культуры), в свѣтлѣ котроѣ кожда праця стае культурною працею, а кожде дѣло культурним дѣлом.

Щобы якесь дѣло причислити до культуры, се залежить од способу, як сесе дѣло односиться до моѣх стремлѣнь за идеалом. И хочбы частина сих стремлѣнь була здѣйснена, уживаемо тогдѣ слова: культура. Сюда належить 1. чинность нашоѣ свѣдомости, 2. обективный змѣст, тое предмети, дѣла, котрѣ суть вытворами людских рук, людского духа, в протистакленю до вытворѣв природы. Культурна праця — се людська праця. Лише чоловік є творцем культуры.

О скѣльки здобутки культуры служатъ для матеріального полѣпшеня людей, прим: управа землѣ, торговля, промисл, плеканя худобы (маржини), будова хиж, одѣж, ѣда и т. д., тогдѣ називаемо таку куль-

туру матеріальною, в протиставленю до духової, де належить: наука, загальна просвіта, література, мистецтво (штука) и т. д. Такий поділ є чисто формальний, бо фактично є лише одна культура, а то духова. Дух, себто інтелект (розум) чоловіка працює в області культури при помочі менше або більше матеріальних засобів.

Стан матеріальної культури називаємо цивілізацією. Под цивілізацією треба розуміти стан технічного вдосконалення. Люде в стані цивілізації суть в стані односторонності, вдоволення себе певними матеріальними доробками без змагань до ідеалу. Цивілізація, се такби сказати перший ступень, середник до культури, то є до всестороннього, гармонійного вдосконалення чоловіка и всего, що его окружає.

Культура вкінці є продуктом соціальним, то є не похо-

дить од одноѣ одиницѣ а е выслѣдом працѣ многих генерацій. Кожда одиниця може брати участь в поднесеню культуры, але сама ще не е еѣ носителем. Одиниця е тѣсно звязана из даною масою, серед котроѣ жие. И на се, що називаемо индивидуальним твором, склалися тисячѣ а тисячѣ людских бажань, а геніяльну одиницю, котра зреалѣзувала се бажаня, не можна ще назвати одиноким творцем. Одкинути соціяльну основу в поглядѣ на культуру, значить не розумѣти чинникѣв еѣ розвитку.

На питаня отже, що таке культура, треба передовсѣм мати на увазѣ:

1. жерело культуры (се е воля чоловіка);

2. вроджене стремлѣня до загального удосконаленя (се саме „культурна идея“, в имени котроѣ одбуваеся весь поступ);

3. Обективный зміст (се твори людского духа в протиставленю до творѣв природы);

4. Чиннôсть свѣдомосты (свѣдомôсть чоловѣка ставить твори людского духа в певне одношеня до идеѣ удосконалюваня и досвѣдам своим надае цѣннôсть, себ-то приходить до понятя культуры).

Вже из сего видно, як тяжко е поставити про культуру якусь дефиницію. Тому и не дивниця, що про се е така велика литература и що кождый из теоретикôв прихидив до иншого погляду. Та тут не ходить так о точне поданя неспорноѣ дефинициѣ, як скорше о еѣ точне зрозумѣня.

VI.

Вселюдска идея и національна культура.

Любити чоловѣка не уважаючи на нѣяке его походженя и принадлежнôсть, любити кождого чоловѣка, мов свого брата (як се назвав Христос, кажучи на окружающий

народ: „все то брати моѣ!“) и в имя сеѣ братноѣ любовы до кожного чоловѣка уважати своим идеалом — братню спелуку всѣх людей, всего людства — що-ж може бути кращого од сеѣ универзальноѣ, вселюдскоѣ идеѣ? Напроти сеѣ выринае друга — національна идея, котра ставить перед собою братню сполуку людей одноѣ націѣ. Деакѣ прихильники першоѣ и другоѣ идеѣ стоять часто ворожо проти себе и в своих змаганях себе взаимно поборюють. А зовсѣм безосновно, бо обѣ идеѣ себе не выключаютъ. Всесвѣтна основа всякого универзализму, чи космополитизму обнимае також и національну идею. Праця в обох напрямках повинна вести до одноѣ и тоѣ самоѣ цѣли а понятя національноѣ культуры зовсѣм не перечить истнованю загальнолюдскоѣ культуры. Вже Драгоманов сказав: „Космополитизм в идеях и цѣлях, національнôсть в грунтѣ (основѣ) и формах культурноѣ працѣ . . .“

Безперечно, що вселюдська ідея є далеко старша і можна за нею слѣдити вже од найстарших часѣв исторіѣ людскоѣ культури [індійська філософія, грецькѣ стоики, універсализм середних вѣкѣв, космополитизм XVIII. ст., а в найновішом часѣ соціалізм]. Поняття націѣ в модерном значѣню є витвором XIX. ст. Але національнѣсть певних культур выступає так само од дуже давних часов (китайська, індійська, арабська, єгиптська и т. д.)

В исторіѣ людскости кожда спѣльнота людей: рѣд, племя, народ — мали свѣй період розцвѣту, своєѣ историчноѣ ролѣ. И всѣ они минули, а тепер прийшов час на націю. И признати треба факт, що в найновіших часах, нація являєса найтривкішою спѣльнотою и починає одгравати найвизначнішу ролю. И не є виключено, що сей „національний період“ також перейде и запанує загальна людська любов.

Однак переходячи в область культури и повѣрити в погляд деяких истирикѣв-философѣв, що в будуччинѣ щезнуть націѣ зовсѣм з их культурними доробками и запанує одна мова — се надзвичайно тяжко.

Мы видимо на очах, що національний рух не прямує до загально-людскоѣ сполуки а противно до одкремленя, диференціаціѣ. Малѣ народи: Ирляндцѣ, Флямандцѣ, Бѣлорусини, Литовцѣ, Лотишѣ, Грузини и иншѣ проголошують своѣ самостѣйницькѣ гасла до свого окремого, національно-державного житя и своєѣ національноѣ культуры. З другого-ж боку треба признати факт, що в Европѣ, як и на цѣлом свѣтѣ поступає також рух и в напрямѣ вселюдскоѣ сполуки а то на кождѣй области людского житя: в господарствѣ, торговлѣ, техницѣ, правѣ, политицѣ, науцѣ и т. д. Межи поодиникими державами приходить до щораз бѣльшого порозумѣня, тво-

Національна культура.

ряться союзи и в будучинѣ безперечно прийде в першій мѣрѣ до великого европейского союзу. Далше бачимо змаганя до межинародного права, змаганя до межинародних організацій фаховцѣв, а вкѣнцѣ новий найсильнійший рух соціалізму лучить, з'єдинює весь працюючий люд на вселюдских основах.

Словом при сильній національній течіѣ йде рѣвночасно сильна межинародна організація и обѣ чинности, обѣ течіѣ в своим розвитку собѣ не перешкаджають.

Се доказує, як безосновне є твердження, що націѣ, нац. рух, взагалѣ націоналізм є перешкодою в змаганю вселюдскоѣ идеѣ до загального братерства, як здруго боку доказує, як безосновне є твердження, що вселюдска идея є лише мрією соціалістѣв-фантастѣв и що она подкопує національний розвиток.

Нація, котра основуєся на духовій, араціональній звязи певного гурту людей, є живим неминучим

конечним колесцем у великѣм ланцюху — вселюдскости. Хто выступає проти свобѣдного розвитку якогось народа, чи націѣ, сей є равночасно и ворогом загальнолюдского идеалу. Масарик сказав: Мѣж народностію (націонализмом) а міжнародностію (інтернаціонализмом) нема противеньства, а навпаки згода. Народи є природними органами чоловічества. Чоловічество не є щось наднародним, оно є організацією поодиноких народѣв“.

Соціалізм выписуючи на свѣй прапор вселюдскѣ гасла: рѣвность, братерство, свобода — в національнѣй справѣ стоить и стояти буде на становищи свобѣдного розвитку кождѣ націѣ. Такого погляду є: Жорес, Прудон, Бакунин, Лавров, Бавер, Реннер, Кавтский и много инших.

Соціалістичный „інтернаціоналізм“, що є страховищем для націоналістѣв, домагаєся саме розвитку кождѣ націѣ и єѣ братскоѣ звязи

з іншими націями. Певна р'єч, що соціалізм, котрый стремить до федераціѣ всѣх націй, выступає и буде выступати проти націоналізму, котрый нѣщо инше не ставить перед собою, як ненависть до другоѣ націѣ и єѣ нищення. Такий націоналізм є ворогом всякого поступу. Ненависть до другоѣ націѣ выкликують лише подѣбнѣ наслѣдки. А лише націоналізм на етичних основах є правдивою основою творчоѣ працѣ до загально людского щастя.

Як національний рух йде часом в парѣ из соціалістичним, доказує національне одродження кожного народа. И так освободжений народ хоче насамперед утвердитися в національнѣй свѣдомости, через що сей час називаємо національним одродженням. Але сей національний пробуджуючий рух опираєся головно на працюючій класѣ, бо вся т. зв. визша верства, як шляхта, мѣщанство, інтелігенція звичайно перейшла в табор пануючоѣ націѣ. Оди-

ноке селянство и робѣтництво мусить отже при кождѣм нац. одродженю одгравати найважнѣйшу ролю. Тому соціализм, котрый вызволив працюючу класу, є и буде також освободителем и оборонцем всѣх поневоленых націй.

Коли-ж мѣж вселюдскою и національною идеєю є певна згода, ба також и гармонія, тож саме треба ожидати и в области культуры.

Вже було перед тим зазначено соціальну сторону культуры, то є, що творы людского духа, людских рук є продуктом не певних одиниць а широких мас и многих генерацій. Се ще однак не означує, що одкидаєся индивидуальнѣсть творця. Кождый твѣр має черти индивидуальнѣ творчости, але и рѣвночасно кождый твѣр має основу соціальну, себто є впливом бажань и туг множества тисяч людей. Питаня отже — яка культура, индивидуальна чи колективна, є мильно поставлене, бо обѣ черти индивидуальнѣ, як и колектив-

нѣ стоять в згодѣ поруч себе и себе взаѣмно не выключаютъ.

Подобне явище е из питаням — класова, чи національна культура? Хто дивиться на людство и его вытвори лише из становища суспѣльных клас, тогды безперечно прийде до погляду и рѣшучого переконаня, як Старосольский („Теорія нації“ стор. 21.), що — „національна культура“, в розумѣню одной частини нації, пануючої повсяк часно класи, яка выступае в характерѣ носителя національноѣ идеѣ та національноѣ культуры.“

Хто-ж дивиться на людство и его вытвори лише из становища націй, тогды рѣвнож прийде до погляду, що истнуе лише національна культура.

Оба погляди е вѣрнѣ. Всѣ культурнѣ явища можна пояснити дуже

гарно на тлѣ класовоѣ боротьбы, взаимних отношень сих клас, их зросту и упадку, на тлѣ економичного розвитку, се е способу виробництва и т. д. и точно означити класовѣсть загальнолюдскоѣ культуры, але и рѣвночасно все те не перешкаджае, поставити тѣ самѣ культурнѣ явища в свѣтлѣ національнѣм. Мы можемо вѣрно зазначити, що середновѣчна поезія XI., XII. в. належала до класу лицарства и можемо на основѣ февдального систему еѣ пояснити, однак то ще не перешкаджае нам одрѣжняти нѣмецких „минезенгерѣв“ од провансальских трубадурѣв и труверѣв и означувати окремишнѣсть их народноѣ психики и идей. Гуманизм в Европѣ носить ясный характер аристократичного класу, однак в кождѣм народѣ мае иншу закраску.

Горкій походженням и идеологією належить до робѣтничого класу, але психологією до російского народа. Гоголь примѣром е своєю психоло-

гією Українець. Барбюс, що заступає ідеологію робітничого класа, є все-ж таки по своїй психології Француз. Питання отже класовості чи національності культури є чисто релятивне, се є, залежить од становища погляду. И всяк іншій становища погляду, коли они лише існують, є у своїй релятивності в'єрні. А приймаємо ми класовість культури, все-ж ніколи не прийдемо до висновку, що існує лише одна універсальна культура. Вже в найдавніших часах ми мусимо говорити про культуру китайську, індійську, перську, асирійсько-бабелонську и т. д. В найновіших часах при модерних т'єснійших взаєминах народів ц'єлого св'єта розр'єжняємо три великі типи культур: 1. Європейську (гут розуміємо культуру народів романських, германських и славянських). 2. Американську (гол. Англіїц'єв). 3. Азійську (Китайц'єв и Індійц'єв.) Под'єл культури п'єд національним оглядом є не лише практичний, але и зовс'єм

природный. Бо коли розглянемо у найголовнішу область культури, а то літературу, то не лише не знайдемо в ній анї одного якогось анаціонального твору, але також анї найменшого якогось анаціональною періоду. Час середновѣчноѣ латиньскоѣ літератури се був одинокий період, котрий можна бы назвати певного рода всесвѣтним, загальнолюдским и ненаціональним, але и рѣвночасно сей час є доказом, що література в ненаціональних формах не може розвиватися.

Твѣр Шекспира є вселюдским твором, але не зрозумѣвши питомого англійского ренесансу кѣнца XVI. ст., не зрозуміємо и шекспировскій твѣр. И зовсѣм певно на иншій національній почвѣ не вирѣс бы до такоѣ величавости. Ифигенія Гетого по своїй характеристицѣ и психологіѣ не є Грекинею а Нѣмкинею з аристократичного класа в другой пол. XVIII. ст. Нема анаціонального твору. Не зрозумѣвши идей и идеалѣв че-

ского народа в прошлом столѣтїю, не зрозуміємо и музики Сметаны, який у вселюдскої культурѣ є визначним явищем. Нѣмецкій философ Освальд Шпенглер, який в найновішом частѣ своим твором „Der Untergang des Abendlandes“ наробив в Европѣ такого шуму, може в найцѣкавішом оддѣлѣ свого твору „про змысл чисел“ (стор. 71) доказує, що и математика у всѣх народах мала окремый змысл. Тому и тебе розрѣзняти в старовинѣ математику индїйску, арабску, грецку и т. и. Кожда из сих культур творить инший свѣт чисел. Архитектура кожного твору є продуктом математичного думаня. Лиш гляньмо на египетску пирамиду, грецку святиню, арабску мошею, готійский „дом“ и т. д.!

Національна форма, се одинока форма, в якій може розвиватися культура кожного народа а тим самим своим мистецким викончєням и своими идеями ступати на вершини

загальнолюдскою кутьтуры. На конгресѣ соціалистичного Інтернаціоналу в Штутгартѣ р. 1907 Жорес назвав культуру націѣ „скарбинцею людского генія и поступу.“ Нація, котрв не може розвивати свою національну культуру, мусить гинути. Розвиток національноѣ культури є першим щаблем до розвитку вселюдскоѣ культури.

VII.

Культура и пролетаріат.

Культура в первѣсных своих початках була колективистична. Одиниця була оддана на услуги загалу. Истнувало лише громадне житя, котре вытворило той першій примитивный комунизм. Коли-ж почалися в громадянствѣ в наслѣдок военных нападѣв першѣ державнѣ организаціѣ, тодѣ настав розвиток индивидуа, а тим самим: индивидуальна мораль.

моногамія, приватна властнôсть. Индивидуум набирає серед масы значѣня и сили, з початку чисто физичноѣ, а пôзнѣйше и духовоѣ. Тотѣ сильнѣ индивидуа представляли волю тоѣ масы, из якоѣ вийшли и яку вели, були еѣ розумом и душею, та як такѣ пôдносили и розвивали культуру. И не дивниця, що историки до XVIII. ст. дивилася на исторію людства не инакше, як на исторію певных сильных индивидуальностей, котрѣ из бѣгом часу, из розвитком их числа, перейшли у певнѣ упривилегованѣ касти, як священство (весь старинный, орієнтальный свѣт був теократичного погляду), урядництво (навѣть еще в Египтѣ), лицарство и т. п. а вкôнцѣ всякого рода шляхта. И треба признати, що тѣ версты, чи то будуть египтскѣ писарѣ, що вярѣзували гієроглифи, чи грецкѣ тираны, або римскѣ патриціѣ, чи то буде середновѣчне лицарство, купецтво, (як звѣсна авгсбурска родина Фугер з XVI. ст.), чи ренесан-

скъ италійскъ родини, як Медѣчѣ, або всяка новѣйша буржуазія*) все одно, скорше чи пѣзнѣйше виробили они собѣ всякѣ титули, зробили маєток, почести и в розвою культуры мають своє велике значѣня, пѣдпираючи еѣ духово, матеріяльно а на вѣтъ мечем в руках.

Кожда отже та высша верства громадянства, а назвѣм еѣ як хочемо: шляхта, аристократія, буржуазія, чи як инакше — стояла она все высше економично а тим и духово од робѣтничоѣ масы, то е пролетаріату и одинока пѣддержувала культуру посередно — через матеріяльну пѣдмогу, а безпосередно — выдаючи из межи себе сильнѣ одиницѣ — великих творцѣв. И хоч з економичного боку стала гнобите-

*) В однѣм французскѣм документѣ з року 1764 пишеться про буржуазію ось що: „Буржуазія е це люде, якѣ свое уродженя и маєток дуже шанують, що-бы гарно жити и не працювати. Часами прибирають сей титул деякѣ люде тому, що нѣчого „не працюють, хоч поза тим ведуть житя бдѣне.“

лями пролетаріату,*) то з духового боку — підпирателями культури, бо видавала далеко б́ольше творчих одиниць, чим пролетаріат. На початку отже свитаня культури стоить колектив (загал), а на е́й верхах індивидуум.

Сучасна культура носить безпечно чисто індивідуалістичний характер. Також и погляд на історію культури е сьогодні в учених по б́ольшій часті індивідуалістичний. По сему погляду культуру творить одиниця (індивідуум). Своею оригінальною духовою структурою підноситься она понад масу, з'осередочує в соб́е е́й волю и бере е́й пров́од. Така творча одиниця, як каже сей погляд, не зотре н́коли свого сильного „я“, не заперечить свое́й індивідуальности и не зогнеться до масы. Чим б́ольше таких одиниць, тим высша культура, и б́оль-

*) Пролетар од лат. слова „proles“ нащадки, потомки. У Римлян в сервіянском прав́е пролетар́ були т́, що мали найменше маєтку из все́х тод́шних клас.

ша є̄ рѣжнороднѣсть. Тотѣ одиницѣ разом творять в даной суспѣльности ту духово высшу верству, яку называемо интеллигенцією.*)

Проти индивидуалистичного погляду на исторію культури выступили яскраво ученѣ XVIII. ст.: Монтескїє, Вольтер, Жибон, Гердер, Руссо и иншѣ. Выдобуваєся думка, що не одиницѣ творять культуру, а маси серед даных соціальных и духових условій. Позитивизм Конта знишив индивидуализм зовсѣм.

Всѣ визначнѣ одиницѣ суть по єго думцѣ тѣлько впливом певных природных условин громадянства, серед якого они живють, а поступ культури полягає на чисто физичных обставинах загалу, а то: географичных, расовых, дальше соціальных и економичных. В тому запереченю

*) Та сегодня не треба забувати, що интеллигенція може бути так буржуазна, як и пролетарска. Нынѣ радикальный соціализм недоцѣнює интеллигенцію и є̄ односины до культуры. Та по моей думцѣ проблем интеллигенцїѣ, як певноѣ суспѣльноѣ верствы є так само важный, як и пролетаріату.

культуро-творчо́ѣ одиницѣ поступлено потѣм ще дальше, твердячи, що культуру держить лише зовнѣшне економічне положеня, котре є основою, першою и послѣдною умовиною єѣ поступу. Через се пѣднеслася вартѣсть матеряльного добра. Вытворився тому и матерялистичный погляд на исторію (Маркс и Енгельс). Тут одиниця є нѣчим, а лиш маса и то робѣтнича. Пролетар є всѣм, пролетар є одинокою пѣддержкою культуры. Выдобуваеся отже колективистичный погляд и пролетарска культура стає новим идеалом.

До сего пѣзнаня приходить чоловѣк психично зовсѣм приготованный. Вже при концѣ XIX. ст. опинюеся одиниця нагло серед клетоту фабрик, гуку машин, серед миліонѣв людских манекинѣв, котрѣ по трупах женуть до своѣх щѣлей, опинюеся серед плачу и радости, божевѣля и оргій великого мѣста. И тут почувлася одиниця самотною, слабою и

безвартобною и консеквентно приходила до переконаня, що властиве значѣня мають лише маси и то пролетарскѣ маси, а не единиця и що будуча культура має бути пролетарска, а щобы єѣ вытворити, треба шляхом революціѣ перетворити соціяльнѣ односини, знищити капитал и приватну власнѣсть.

Не мѣсце тут рѣшати проблем прол. культуры все-ж новий одпѣр проти старих соціяльно-економичних односин з их специфично недемократичною культурою дає мѣж иншими ще оден доказ, що жиємо на переломѣ двох историчних епох, двох свѣтоглядѣв. Перший є сей, що повалив християньскій догматизм, знищив февдализм и в своій апотеозѣ тверезого розсудка и конкретноѣ матеріѣ осягнув сегодня свою кульминаційну точку, а ось проти него выдвигается збудучности якийсь инший, новий. И сучасна душа з острахом задивлена в будучнѣсть, жде од неѣ якоѣсь новоѣ синтезы духа и матеріѣ.

ЗМЪСТ.

	Стор.
I. Національна и соціяльна идея	3
II. Проблем нац. и интернаціоналнѣ культуры	5
III. Що таке нація?	8
IV. Національне пробудження	19
V. Що таке культура?	23
VI. Вселюдска идея и національна куль- тура	30
VII. Кулстура и пролетаріят	43

КНИЖКИ „РУСИНА“:

1. Т. Г. Масарик: Етика и алкоголизм. — Цѣна 2·50 Кч.
2. Т. Г. Масарик: Славяне по войнѣ. — Цѣна 4·— Кч.
3. А. Волошин: Двѣ политичнѣ розмовы — Цѣна 1·50 Кч.
4. Др. Мих. Брацайко: Чесько-руські взаємини. — Цѣна 1·50 Кч.
5. Др. Ант. Гарт : Основы руськоѣ народноѣ и культурноѣ политики. — 1·50 Кч.
6. Др. А. Бадан: Исторія соціяль. руху. — Цѣна 4·75 Кч.
7. Ческе число. — Цѣна 5·50 Кч.
8. В память А. Духновича (1803—1923). — Цѣна 4·— Кч.
9. Д. Попович: Женскій вопрос — Ц. 3·50 Кч.
10. А. Волошин: Спомины. — Цѣна 6·— Кч.
11. Т. Г. Масарик: Спомины з часу войны 1914—1919.
12. Др. Мих. Брацайко: Тарас Шевченко. — Цѣна 1·— Кч.
13. М. Кривецкій: Будуче на Сходѣ Европы. Цѣна 3·— Кч.
14. Марійка С.-К.: Алькоголь а культура. — Цѣна 1·50 Кч.
15. М. Возняк: Наш родный язык. — Ц. 2 Кч.
16. М. Сѣрый: Національна культура. — Цѣна 3·25 Кч.

Выдаване буде продовжати ся.

Адреса: Администрація газ. „РУСИНЪ“, Ужгород.